

ТЛУМАЧЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ: ПІДХОДИ ОКРЕМИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

І. ДІКОВСЬКА
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)*

Проблема тлумачення актуальна для всіх галузей права, оскільки вона є складовою процесу правозастосування. Неможливо застосувати правову норму, не з'ясувавши її змісту, не визначившись із тим, чи охоплює цей зміст відносини, які необхідно врегулювати за допомогою права. У цивільному праві її значущість посилюється, тому що цивільно-правові норми містять значну кількість оціночних понять (наприклад, «розумний строк», «істотна шкода», «добросовісне виконання зобов'язання» тощо). Крім того, у деяких випадках правозастосовчі органи наділені можливістю врегульовувати цивільні відносини за аналогією.

Відомо, що цивільні кодекси окремих країн свідомо створювалися таким чином, щоб надати широкі можливості їх тлумачення під час застосування.

Так, наприклад, Наполеон вважав, що Цивільний кодекс повинен встановлювати тільки загальні принципи (які, однак, не впливали із філософських міркувань, але засновувалися на існуючих нормах та звичаях), які судді повинні застосовувати до конкретних обставин справи [1, с. 195].

Як наслідок у ст. 4 французького Цивільного кодексу (надалі — ФЦК) було зафіксовано правило про те, що «суддя, який відмовиться судити у зв'язку із мовчанням, неясністю чи недостатністю закону, може підлягати переслідуванню за обвинуваченням у відмові від правосуддя»¹. Водночас, на відміну від країн загального права, судді у Франції «забороняється проголошувати загальне, нормативне положення з питань, які він розглядає» (ст. 5 ФЦК) [3].

Ще далі йде ЦК Швейцарії, ст. 1 якого встановлює таке: «1. Закон застосовується відповідно до його формулювань чи тлумачення до усіх правових питань, щодо яких він містить норми. 2. Якщо закон не містить необхідної норми, суд приймає рішення, виходячи із звичаєвого права, а за відсутності такого — відповідно до норми, яку б він створив, якби був законодавцем. 3. При цьому суд повинен слідувати встановленій доктрині та практиці» [4].

¹ В Україні схожі правила містяться у процесуальних кодексах. Так, ст. 8 (9) ЦПК України [2] та ст. 4 (7) ГПК України забороняють судам відмовляти «у розгляді справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини».

При цьому більшість цивільних кодексів не містять спеціальних норм, присвячених тлумаченню цивільно-правових норм (зокрема, такі норми відсутні у ФЦК, Німецькому цивільному уложенні, ЦК Нідерландів, ЦК України).

Деякі дослідники оцінюють це негативно і пропонують визначати методи тлумачення цивільно-правових норм законодавчо [5, с. 6].

Інші автори дотримуються протилежної точки зору. Так, Р. Давид зазначає, що «законодавець із похвальною мудрістю ніколи не вважав, що може встановити певні методи тлумачення; будь-які правила, які б могли бути виданими у зв'язку із цим, не зменшили б свободу тлумачення. Ніде й ніколи практика не дотримувалася тільки одного з існуючих методів тлумачення; прагнучи знайти справедливе рішення, вона комбінує різні підходи. Зрештою все залежить від психології того чи іншого судді і позиції тієї школи, яку він свідомо чи інтуїтивно підтримує» [6, с. 111].

Водночас деякі цивільні кодекси, прийняті порівняно нещодавно, містять правила щодо їх тлумачення. Так, наприклад, ст. 1 (6) Іспанського цивільного кодексу (надалі – ІЦК) прямо закріплює право Верховного Суду Іспанії здійснювати тлумачення законів, звичаїв та загальних правових принципів¹. Крім того, ст. 3 ІЦК містить спеціальні правила тлумачення правових норм. Зокрема, «1. Правові норми підлягають тлумаченню відповідно до властивого значення їх формулювань у зв'язку із їх контекстом, історичною та правовою основою та соціальною реальністю у час, у який вони застосовуються, переважно беручи до уваги їх дух та мету. 2. Справедливість може братися до уваги під час застосування норм, рішення судів можуть засновуватися лише на справедливості, якщо закон прямо це дозволяє» [7].

У параграфі 2 ЦК Чеської Республіки зазначається: «(1) Кожне положення приватного права може розумітися тільки відповідно до Хартії основних прав і свобод та конституційного порядку в цілому, принципів, які лежать в основі права, а також постійної уваги до цінностей, які воно захищає. Якщо тлумачення окремих положень тільки згідно з їх формулюваннями порушує це правило, від такого тлумачення слід відмовитися. (2) Законодавчому положенню не може надаватися інший зміст, ніж той, що впливає з його власних формулювань у їх розумінні взаємної поваги і явного наміру законодавчого органу, ніхто не може покладатися на слова законодавства проти його сенсу. (3) Тлумачення і застосування правових норм не мають суперечити нормам моралі, і не повинні призводити до жорстокості або недбалості, що ображають звичайні людські почуття» [8].

Однак неможливо не визнати того, що навіть у тих країнах, де правила тлумачення визначені законодавчо, є необхідність звернення до правової доктрини, оскільки наведені норми цивільних кодексів сформульовані таким чином, що самі потребують тлумачення. Вивчати доктринальні підходи щодо тлумачення цивільно-правових норм спонукають і вимоги до змісту судового рішення, адже однією із них є те, що рішення повинно бути вмотивованим.

В українській цивілістичній доктрині виділяють різні способи тлумачення цивільно-правових норм. Найбільш ґрунтовне дослідження цієї проблематики

¹ Так, відповідно до ст. 1 (6) ІЦК «Судова практика доповнює правову систему за допомогою доктрини, неодноразово застосовуваної Верховним Судом під час тлумачення та застосування законів, звичаїв та загальних правових принципів» [7].

здійснене В. Карабаном, який виділяє: «1) тлумачення — перетворення тексту акта цивільного законодавства з метою надання йому вигляду, що відповідає структурі норм цивільного права; 2) тлумачення — виявлення за допомогою відповідних логічних засобів правових приписів, що закріплюються в даному положенні цивільного законодавства; 3) систематичне тлумачення; 4) лінгвістичне тлумачення положень актів цивільного законодавства; 5) логічне тлумачення актів цивільного законодавства; 6) із врахуванням інших чинників (історичного, мети актів, ідей верховенства права)» [5, с. 9].

При цьому у самому документі, який інтерпретує значення законодавчих положень, використані способи тлумачення можуть прямо визначатися. В інших випадках висновок щодо використання тих чи інших способів можна зробити з аналізу відповідного документа (хоча вичерпність висновків у даному випадку викликає сумніви). Так, очевидно, що у Рішенні Конституційного Суду України (далі — КСУ) у справі № 1-46/2009 [9] використані логічний¹ та систематичний² способи тлумачення.

В іншій справі КСУ, здійснюючи тлумачення ч. 3 ст. 99 ЦК України, використав «системний аналіз норм Цивільного кодексу (статті 99, 145, 147, 159, 161), Господарського кодексу України (стаття 89), Закону України “Про господарські товариства” (статті 47, 62, 63), Закону України “Про акціонерні товариства” (статті 52, 58, 59, 60, 61)» [10].

Французькі науковці пропонують різні класифікації методів тлумачення. Ж. Карбоньє, наприклад, описує три методи тлумачення законодавства: екзегетичний метод, метод соціальної мети та метод вільних наукових досліджень. Р. Давид розрізняє граматичне, логічне, історичне та телеологічне тлумачення. А. Рейг розрізняє тлумачення шляхом пошуку наміру законодавця, яке може застосовуватися до недавно прийнятих законів, та тлумачення шляхом пошуку соціальної мети закону, зокрема для законів, прийнятих давно [1, с. 200, 201].

Екзегетичний метод був найбільш використовуваним у XIX ст. Його популярності сприяла необхідність тлумачення кодексів Наполеона, у результаті створення яких виникла думка про те, що закон є самодостатнім. Вважалося, що все право вмістилося в кодексах, тому тлумачення було зосереджене безпосередньо на їх текстах. Логічні методи міркування, наприклад міркування за аналогією, використовувалися для подолання труднощів, що виникали у практиці застосування кодексів. Екзегетичний метод наголошує на повазі до волі законо-

¹ У цьому рішенні КСУ серед іншого робить висновок про те, що: «режим вільного у цивільному обороті військового майна має аналогічний характер з правовим режимом інших видів державного майна, зокрема у сфері орендних відносин, якщо інше не передбачене законом» (абз. 3 п. 3.2 Рішення), який впливає із того, що «відповідно до положень статті 1 Закону України “Про правовий режим майна у Збройних Силах України” військовим вважається державне майно...».

² Тлумачачи ч. 2 ст. 777 ЦК України, КСУ зазначає, що «співвідношення між нормами ЦК України і законів, які регулюють особливості найму (оренди) окремих видів майна, полягає в тому, що норми цих законів тією чи іншою мірою встановлюють правовий механізм реалізації відповідної норми ЦК або передбачають додаткові умови її реалізації, або виключають застосування норм Кодексу, якщо це прямо передбачено ними чи впливає з їхнього змісту. Оскільки закони України... не передбачили заборони щодо переважного права орендаря на придбання державного, в тому числі військового, майна, то на правовідносини, які виникають між наймодавцем та наймачем у разі продажу військового майна, переданого у найм (оренду), поширюється дія норми, закріпленої у частині другій статті 777 Кодексу». Систематичне тлумачення було використано й у рішенні КСУ по справі № 1-20/2012 [11]. Такий висновок впливає, зокрема, із пп. 2.2, 2.3 Рішення.

давця. Якщо закон є зрозумілим, суддя повинен застосовувати його без тлумачення. Якщо закон є неясним, суддя розглядає підготовчі матеріали з тим, щоб з'ясувати намір законодавця, і у його ясного мисленні побачити значення незрозумілих положень [1, с. 198].

Із часом деякі положення кодексів застаріли, що створювало складнощі для застосування екзегетичного методу тлумачення. Це стало поштовхом до виникнення нового методу тлумачення «вільного наукового дослідження», запропонованого Ф. Гені. В основі цього методу лежить думка про недоцільність відслідковування волі законодавця (законодавчої історії), який вже пішов із життя. Натомість суддя, зустрівши прогалину чи неясність у законі, повинен діяти як законодавець і зосередитися на соціальних потребах, ідеалах сучасності, порівняльному правознавстві, історії, тією мірою, якою вона показує розвиток певного правового інституту [1, с. 199].

На думку Ф. Гені, суддя має застосовувати: 1) будь-яку норму писаного права, що підлягає застосуванню; 2) якщо такої не існує, — будь-який звичай, який може бути застосований; 3) якщо не існує норми писаного права чи звичаю, що безпосередньо містить застосовуване правило, то потрібно здійснити «вільний науковий пошук».

Останній являє собою процес, за допомогою якого той, хто здійснює тлумачення, визначається таким, що має розсуд застосовувати — якщо писане право мовчить — правило, розроблене ним самим, що відповідає справедливості та практичним потребам суспільства.

Ф. Гені вказує на те, що у випадку традиційного методу тлумачення суддя також може на свій розсуд зробити висновок про так званий законодавчий «намір» у випадку, якщо закон мовчить; але ця «традиційна» свобода є більш суб'єктивною, ніж метод «вільного наукового дослідження», оскільки підстави для реалізації «традиційного розсуду» не пов'язані з соціальними потребами і наслідками, але існують тільки у свідомості судді або того, хто здійснює тлумачення [12, с. 581].

Характеристиками звичаю, який підлягає застосуванню за відсутності норм писаного права, є такі: а) він повинен реально використовуватись; б) особи, на яких він поширюється, мають бути переконані, що його використання є обов'язковим згідно з приписом закону. При цьому Ф. Гені звертає увагу на те, що звичаї, не пов'язані з формальним правом, сьогодні відіграють дедалі менш важливу роль через мінливість індустріального суспільства. Натомість він стверджує, що у сучасному світі все більшого значення набуває інший вид обов'язкового звичаю: звичай судових рішень і правових доктрин, на які люди покладаються у своїх щоденних відносинах, із переконанням, що такий звичай являє собою право, що зобов'язує [12, с. 582–583].

Якщо закон або звичай не містять норми, що підлягає застосуванню до конкретного випадку, суддя повинен вирішити справу, міркуючи приблизно так само, як і законодавець під час створення письмового закону, використовуючи «метод вільного наукового дослідження». У результаті норма виводиться із формальних джерел та підлягає зважуванню з тим, щоб визначитися, чи її застосування виправдане з точки зору практичної корисності та чесності. Це нове правило має бути засноване на «потребах, що впливають із характеру питання та умов життя». Для цього суддя здійснює незалежну наукову процедуру, ретельно досліджуючи «об'єктивну природу речей» і пошук «балансу інтере-

сів». Ф. Гені пояснює, що метою судді є розкриття глибших реалій, на яких базуються формальні джерела, для того щоб знайти правильну норму, якщо писане право мовчить [12, с. 584]. Здійснюючи «вільний науковий пошук», суддя «зосереджується на соціальних потребах, ідеалах сучасності, порівняльному правознавстві, історії, тією мірою, якою вона показує розвиток певного правового інституту» [1, с. 199].

Цікаво, що у Франції суди відкрито не підтримували способу тлумачення, запропонованого Ф. Гені, хоча, як відмічають деякі дослідники, іноді вони дозволяли собі вільне поводження із текстами законів [1, с. 199].

Натомість, «метод вільного наукового дослідження» був сприйнятий в інших країнах, зокрема у Німеччині. Так, К. Цвайгерт і Х. Кьотц відмічають, що «практика верховних судів земель ФРН насичена рішеннями, в яких за допомогою порівняльного права усуваються неясності та прогалини у німецькому праві» [13, с. 34]. У Швейцарії цей метод був втілений у ст. 1 Цивільного кодексу.

Французькій правовій доктрині також відомий метод історичної еволюції (інша назва — метод пом'якшення текстів), який по суті є різновидом телеологічного методу. Суддя, використовуючи цей метод, вивчає лише текст закону, визнаючи при цьому, що дослідження волі законодавця може бути марним у світлі соціальних змін, що сталися з того часу, як закон був прийнятий. В основі цього методу — думка про те, що соціальні потреби є чимось, що постійно змінюється, і що дозволяє судді вільно адаптувати тексти до соціальних потреб, шляхом аналізу, якою була би думка законодавця нині [1, с. 199].

Сьогодні французькі судді, тлумачачи цивільно-правові норми, використовують такі правила тлумачення:

1. Якщо текст закону є зрозумілим, він повинен застосовуватися без тлумачення, крім випадків, коли із такого застосування слідує абсурдний результат.

2. Коли текст є двозначним або неясним, суди досліджують волю законодавця. З цією метою суддя досліджує уважно текст закону та розглядає коментарі, написані стосовно цього тексту. Таке дослідження не обмежується нормою, що підлягає застосуванню, але включає главу або закон у цілому. Часто положення є незрозумілим лише тому, що воно відокремлене від контексту закону.

3. Якщо це дослідження є недостатнім, суди часто звертаються до робочих матеріалів, щоб виявити намір законодавця. Разом із тим, хоча Касаційний суд погоджується із необхідністю вивчення робочих матеріалів, але підкреслює, що вони не пов'язують суди.

4. Якщо текст закону безпосередньо не дозволяє вирішити спір, суддям потрібно «принаймні почати з тексту закону, щоб розмістити у певне правове середовище норму, яку вони розроблять». Однак іноді судді посилаються на загальні принципи права.

5. Якщо законодавча історія є сплутаною, або закон є занадто старим, суддя буде звертати увагу на інші міркування та використає метод телеологічного тлумачення. Цей підхід частіше застосовується найвищими судами, Касаційним судом та Державною радою, ніж нижчими судами [1, с. 201, 202].

У Німеччині у перші десятиліття ХХ ст. для тлумачення цивільно-правових норм використовувалася доктрина «юриспруденції інтересів», запропонована фон Хеком, який проводив відмежування між визначенням мети норми та інтересів, конфлікт яких норма покликана вирішити [14, с. 67]. Кінцева мета судового рішення — задоволення потреб життя, матеріальних чи ідеальних

прагнень, що існують у правовому суспільстві. Усі ці прагнення і тенденції фон Хек називав інтересами. Інтереси є причиною правової норми, оскільки вони є «образами обов'язків» для законодавця, який перетворює їх на приписи. Суддя повинен ретельно зважити, чи поточна ситуація, протистояння інтересів, які підлягають зважуванню, збігаються із інтересами, уже зафіксованими законодавцем. Суддя повинен бути «думаючим партнером» законодавця.

Для того щоб досягти цієї мети, суддя повинен вжити деяких кроків. Перший із них стосується дослідження інтересів. На цьому етапі суддя повинен визначити зміст норми з точки зору всіх інтересів, які викликали її появу. Щоб мати правильне уявлення про норму, суддя об'єднує серію уявлень, отриманих за допомогою різних методів. Перше з цих уявлень походить із тексту закону, який тлумачиться відповідно до звичайних способів (граматичного, філологічного і т. д.). Друге уявлення випливає із обставин і мотивів, які привели до прийняття норми. Воно досліджується на основі підготовчих матеріалів і може визначити інтереси, які були явно присутні у законотворчому процесі. Це уявлення має бути в подальшому удосконалене, щоб виявити конфлікт інтересів, на основі якого була прийнята норма. Третє уявлення намагається знайти «мовчазну частину законотворчого процесу», яка теж вплинула на норми. У результаті, суддя отримує остаточне уявлення про норму.

На другому етапі суддя зіставляє результат свого дослідження із конкретними обставинами справи. Можливо, він виявить, що норма має прогалини або має бути виправлена [14, с. 69–70].

Суддя повинен утримуватися від будь-яких ціннісних суджень, допоки обставини справи охоплюються волею законодавця. Утім він повинен діяти творчо, коли воля законодавця щодо конкретних обставин справи мовчить. При цьому суддя зважає інтереси, керуючись при цьому, по-перше, міркуваннями законодавця та, по-друге, власною оцінкою [14, с. 71]. У Німеччині після Другої світової війни доктрина інтересів втрачає популярність, оскільки у період Третього Рейху німецькі судді використовували її для відстоювання владних інтересів. Інша причина полягала у відсутності чіткості критеріїв, за допомогою яких інтереси повинні зважуватися [14, с. 72].

У результаті після 1945 р. «юриспруденція інтересів» трансформувалася у «юриспруденцію оцінок». Згідно із нею суди можуть враховувати буквальне значення слів або граматичну структуру речення, законодавчу історію та систематичний контекст правової норми. Однак перш за все судді керуються метою норми [15, с. 24].

Підсумовуючи, варто зазначити, що у деяких країнах правила тлумачення цивільно-правових норм не визначені законодавчо; в інших — визначені. Водночас положення, що регулюють тлумачення цивільно-правових норм, сформульовані таким чином, що надають правозастосовчому органу значної свободи. Для тлумачення цивільно-правових норм використовується сукупність способів. Водночас слід відзначити, що сучасною тенденцією тлумачення цивільно-правових норм є зростання ролі різновидів телеологічного методу тлумачення, про що свідчать доктринальні джерела та положення цивільних кодексів окремих країн.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Claire M. German*. Approaches to statutory interpretation and legislative history in France / M. Claire // *Duke Journal of Comparative & International Law*. — 2003. — Vol. 13, № 3. — P. 195–206.
2. *Цивільний* процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. (зі змінами) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
3. *Code civil*. Version consolidée au 1 septembre 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte= LEGITEXT000006070721>.
4. *Swiss Civil Code of 10 December 1907 (Status as of 1 July 2013)* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.admin.ch/ch/e/rs/2/210.en.pdf>.
5. *Карабань В. Я.* Тлумачення актів цивільного законодавства України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / В. Я. Карабань — О., 2007. — 20 с.
6. *Давид Р.* Основные правовые системы современности / Р. Давид. — М. : Прогресс, 1988. — 496 с.
7. *Spanish Civil Code*. — Ministerio de Justicia. — 2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://www.elra.eu/wp-content/uploads/file/Spanish_Civil_Code_\(C%C3%B3digo_Civil\)%5B1%5D.pdf](http://www.elra.eu/wp-content/uploads/file/Spanish_Civil_Code_(C%C3%B3digo_Civil)%5B1%5D.pdf).
8. *Law No. 89/2012 Coll. Civil Code (Valid from January 1, 2014)*. — Czech Legislation [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.czechlegislation.com/en/89-2012-sb>.
9. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «Автосервіс» щодо офіційного тлумачення положень статей 177, 760, частини другої статті 777 Цивільного кодексу України (справа про переважне право наймача на придбання військового майна) від 10 грудня 2009 р. № 31-рп/2009* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v031p710-09>.
10. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Міжнародний фінансово-правовий консалтинг» про офіційне тлумачення частини третьої статті 99 Цивільного кодексу України від 12 січня 2010 р. № 1-рп/2010* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-10>.
11. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «Науково-виробнича фірма «VD MAIS» щодо офіційного тлумачення положень статті 786 Цивільного кодексу України від Злипня 2012 р. № 14-рп/2012* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-12>.
12. *Albert Tate Jr.* Method of Interpretation and Sources of Private Positive Law (Méthode d'Interpretation et Sources en Droit Privé Positif) / Albert Tate Jr. (2d ed.) by Francois Gény ; translated into English by the Louisiana State Law Institute, with a critical introduction by Jaro Mayda // *Louisiana Law Review*. — 1965. — Vol. 25, № 2. — P. 577–588.
13. *Цвайгерт К.* Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права : в 2 т. : пер. с нем. / К. Цвайгерт, Х. Кетц. — М. : Междунар. отношения, 1998. — Т. 1 : Основы. — 480 с.
14. *Remus Titiriga*. The «Jurisprudence of Interests» (Interessenjurisprudenz) from Germany: History, Accomplishments, Evaluation // *International Journal of Law, Language and Discourse*. — 2013. — Vol. 3.1. — P. 55–78.
15. *Reimann M.* Introduction to German Law / M. Reimann, J. Zekoll. — The Hague : Kluwer Law International, 2005. — 480 p.

Діковська І. А. Тлумачення цивільно-правових норм: підходи окремих правових систем

Анотація. У статті аналізуються доктринальні та законодавчі підходи до тлумачення цивільно-правових норм у окремих країнах. Зокрема, розглянуті методи: екзегетичний, «вільного наукового дослідження», «пом'якшення текстів», «юриспруденції інтересів», «юриспруденції цінностей».

Ключові слова: тлумачення цивільно-правових норм, екзегетичний метод тлумачення, метод «вільного наукового дослідження», метод «юриспруденції інтересів».

Диковская И. А. Толкование гражданско-правовых норм: подходы отдельных правовых систем

Анотация. В статье анализируются доктринальные и законодательные подходы к толкованию гражданско-правовых норм в отдельных странах. В частности, рассмотрены методы: экзегетический, «свободного научного исследования», «смягчения текстов», «юриспруденции интересов», «юриспруденции ценностей».

Ключевые слова: толкование гражданско-правовых норм, экзегетический метод толкования, метод «свободного научного исследования», метод «юриспруденции интересов».

Dikovska I. Interpretation of Civil Law Rules: the Approaches of Some Legal Systems

Summary. The article analyzes the doctrinal and legislative approaches to the interpretation of civil law rules in some countries. In particular, the exegetic, «free scientific research», «softening of texts», «jurisprudence of interests», «jurisprudence of values» methods have been examined.

Key words: interpretation of civil law rules, exegetic method, the method of «free scientific research», the method of «jurisprudence of interests».